

Recension

Will Kymlicka: *Mångkulturellt medborgarskap*.
Nora: Nya Doxa, 1998, 285 s.

Översättning: Per Lennart Månsson. Originallets titel: *Multicultural Citizenship. A Liberal Theory of Minority Rights*. Oxford: Clarendon Press, 1995, 280 s.

Ett mångkulturellt medborgarskap baserat på gruppdifferentierade rättigheter är inte oförenligt med liberala principer om individuell frihet och social rättvisa så länge det råder jämlikhet mellan grupper samt frihet och jämlikhet inom gruppen, säger Will Kymlicka, professor i filosofi vid University of Ottawa och vid Carleton University, i sin bok *Mångkulturellt medborgarskap*.

Uttalandet är inte helt oproblematiskt eftersom Kymlicka ser sig själv som en försvarare av liberalismen och avser med sin bok ”att framställa en utpräglad liberal syn på minoriteters rättigheter” (s 85). Traditionellt sett har liberaler ofta varit och är fortfarande skeptiska mot särbehandling av vissa samhällsgrupper, eftersom en sådan strategi implicerar att staten stödjer specifika uppfattningar om det goda livet. Den liberala traditionen har emellertid inte varit och är inte homogen i fråga om positiv särbehandling av vissa missgynnade samhällsgrupper. Särbehandlingens strategi har dock setts som en kortsiktig lösning och inte blivit speciellt accepterad bland västerlandets liberaler. Författaren framhåller dock att uppgiften att framställa en utpräglad liberal syn inte är detsamma som att framställa en traditionellt liberal uppfattning, eftersom det inte finns någon enskild sådan.

Frågor kring minoriteters rättigheter är inte nya, men likväl brådskande aktuella i ett samhälle präglad av en alltmer uttalad mångkulturell struktur. En samhällsstruktur där den kulturella majoritetens beslut sällan faller till minoriteters favör. Tänkbara källor till konflikter mellan minoritets- och majoritetskulturer springer ur frågor om språkliga rättigheter, den nationella läroplanens – ofta etnocentriska – utformning, politisk representation, kulturella och nationella symboler, självstyre etc. Den stora utmaningen för dagens

moderna demokratier är, enligt Kymlicka, ”[a]tt finna moraliskt försvarbara och politiskt hållbara lösningar på dessa frågor” (s 9).

I denna recension kommer jag att fokusera på bokens projekt, som innebär att framställa en liberal teori om minoriteters rättigheter, samt teorins behov och dess rättfärdigande. Men först några ord om bokens upplägg och innehåll.

I inledningskapitlet betonas att det krävs ett nytt sätt att bemöta det mångkulturella samhällets problematik och att detta sätt består i att komplettera principen för mänskliga rättigheter med en teori om minoriteters rättigheter. Därefter diskuteras, i de två efterföljande kapitlen, rötterna till kulturell pluralism och olika former av rättigheter, dels gruppdifferentierade rättigheter (kapitel två), dels individuella respektive kollektiva rättigheter (kapitel tre). En historisk exposé ges i kapitel fyra, i vilken sambandet mellan liberalism och minoriteters rättigheter diskuteras. Bokens femte kapitel fokuserar den samhälleliga kulturen och kapitel sex vilka anspråk som talar för ett liberalt försvar av minoriteters rättigheter. Minoriteters underrepresentation i samhälleliga institutioner och rättvisa i beslutsprocessen diskuteras i bokens sjunde kapitel. I kapitel åtta avviker boken från sin huvudtematik, om vilka slags minoritetskrav som är förenliga med liberala principer, och diskuterar hur liberaler bör bemöta antiliberala grupper. Bokens nionde kapitel behandlar hur gruppdifferentierade rättigheter påverkar känslan av en nationell gemenskap. I detta kapitel diskuteras huruvuda tanken om specifika rättigheter för minoritetskulturer förhindrar utvecklingen av en gemensam identitet, som är nödvändig för en stabil samhällsordning. Avslutningsvis (kapitel tio) ges en kortfattad spekulation kring framtiden för ett mångkulturellt medborgarskap som kan sammanfattas med att olikhetens politik är en nödvändighet för dess överlevnad.

Innan Kymlicka fokuserar hur en liberal teori om minoriteters rättigheter inte inskränker liberalismens principer om individuell frihet och social rättvisa lokaliserar den kulturella mångfaldens källa. Författaren skiljer mellan mångnationella stater – i vilka den kulturella mångfalden uppkommit genom att tidigare territoriellt avgränsade kulturer införlivats i en större stat, i vilken minoritetskulturerna utgör nationella minoriteter – och polyetiska stater – vars källa till kulturell mångfald springer ur invandring av olika etniska grupper.

Kategoriseringar är aldrig enkla att göra, säger Kymlicka, och det finns uppenbarligen problem med kategorierna "nationella minoriteter" och "etniska grupper", eftersom det genast exkluderar grupper som varken är invandrare eller tillhör någon nationell minoritet, som exempelvis afroamerikaner. En annan problematisk grupp är flyktingar. Det är skillnad mellan invandrare och flyktingar eftersom de sistnämnda inte valt att överge sin kultur. Ett av skälen till att många flyr är just att de förnekas att bevara sitt språk och utöva sin kultur av statsmakten. Eftersom flyktingar inte gett upp de rättigheter som hör till den ursprungliga kulturen kan man hävda att de skall ha möjligheten att återskapa sin samhälleliga kultur i något annat land, om de så önskar. Men i vilket land, frågar sig Kymlicka. Invandrare däremot ställs inte inför samma problematik, eftersom de väljer att byta en samhällelig kultur mot en annan. Därmed inte sagt att invandrargrupper inte skall ha rätt att bevara vissa kulturella karaktäristika. Det tragiska med flyktingar är dock att de utsätts för mer orättvisor än andra minoriteter, eftersom de inte frivilligt har avstått från sina nationella rättigheter och kan, i bästa fall, förvänta sig att bli behandlade som invandrare.

Men en teori om minoriteters rättigheter måste vara förenlig med samhällets missgynnade, marginaliserade och exkluderade grupper. Detta gör att teorin innefattar samtliga minoriteter, inte enbart i fråga om urbefolkning eller invandrare, utan även de människor som utgör det breda spektrat av "nya sociala rörelser". Ett exempel på detta är den homosexuella rörelsen som kämpar för offentligt accepterande och medborgerliga rättigheter. Andra grupper som slutits samman i form av "nya sociala rörelser" finner man bland handikappade, fattiga, kvinnor, ungdomar etc.

Behovet av en liberal teori om minoriteters rättigheter betyder inte att det aldrig gjorts försök bland liberaler att skydda minoriteter gentemot den dominerande kulturen, men dessa försök har aldrig varit tillräckliga. Efterkrigstidens liberaler har givit sitt hopp till att frågan om mänskliga rättigheter skulle lösa de problem som kan tänkas uppstå mellan minoritets- och majoritetskulturer. I stället för att skydda kulturella minoriteter genom vissa gruppdifferentierade rättigheter och privilegier skulle dessa grupper skyddas genom garantier för grundläggande medborgerliga och politiska rättigheter för alla, oberoende av gruppstillhörighet. Detta sätt har dock aldrig givit några tillfredsställande resultat. Fokuseringen på allmängiltiga mänskliga rättigheter har snarare resulterat i "att kulturella minoriteter gjorts sårbara för avsevärda orättvisor från majoriteten och att den etnokulturella konflikten skärpts" (s 13).

Detta visar vikten av att framställa ett nytt sätt att närma sig det mångkulturella samhällets problem genom att komplettera principen om mänskliga rättigheter med en liberal teori om minoriteters rättigheter. En uppgift som inte är helt oproblematiserad eftersom många minoriteter är djupt antiliberala och inte tar hänsyn till individens frihet och integritet. Därför är det nödvändigt att diskutera hur ”minoriteters rättigheter samexisterar med mänskliga rättigheter och hur minoriteters rättigheter begränsas av principer för individuell frihet, demokrati och social rättvisa” (s 14).

Vidare är det viktigt att reda ut missförstånd, tvetydigheter och problem med tidigare liberala tankar om minoriteters rättigheter, varav fokuseringen på mänskliga rättigheter är en. Ett annat missförstånd är tanken om att gruppdifferentierade rättigheter i grund och botten är såväl odemokratiska som antiliberala och påverkar känslan av samhörighet negativt. Vissa liberaler menar att det enda sättet att utveckla en gemensam medborgerlig identitet är att ha en gemensam, i meningen icke differentierad, medborgerlig status. Tesen om att ett differentierat medborgarskap är odemokratiskt är helt klart överdriven, säger Kymlicka, och hänvisar till den politiska bilden i västerländska demokratier. Samtliga moderna demokratier erkänner minoriteters rättigheter i någon form. Dessa rättigheter utgörs av rätten till självstyre (som åberopas främst av nationella minoriteter i deras kamp om någon form av politisk autonomi), polyetniska rättigheter (som hörsammas främst från invandrargrupperns krav om rätten att tillhöra och praktisera sin egen kulturella särart) och rätten till särskild representation (vilken reses inom den politiska processen som ett krav att även kulturella minoriteters intressen och behov representeras i samhällets beslutsfattande institutioner).

En relevant fråga som ställs i detta sammanhang är huruvida en liberal teori om minoriteters rättigheter kan acceptera gruppdifferentierade rättigheter utan att inskränka de liberala överordnade principerna om frihet och jämlikhet.

Problemet ligger, enligt Kymlicka, i att de flesta liberaler tenderar att hävda att kollektiva rättigheter är oförenliga med individuella rättigheter. Detta är ett misstag som kan korrigeras genom att skilja mellan två former av kollektiva anspråk som en etnisk eller nationell minoritet kan ställa, nämligen krav på inre restriktioner och yttre skydd. Den första typen av krav berör en gruppans anspråk gentemot dess egna medlemmar och syftar till att skydda gruppen mot inre destabilisering. Då den första formen av anspråk kan sägas beröra inomgruppsliga relationer berör den andra formen relationer mellan grupper. Det sistnämnda anspråket syftar till ett yttre skydd mot det större samhällets ekonomiska och politiska beslut.

En liberal teori om minoriteters rättigheter bör bejaka det yttre skyddet och uppvisa en skepsis mot krav på inre restriktioner. Om inre skydd innefattar att enskilda individers frihet begränsas av en specifik minoritetsgrupps krav på inre stabilitet kan det inte accepteras. Exempel på sådana inskränkningar är då en individ tvingas att underkasta sig religiös dogmatism eller traditionella könsrollsmönster. Det yttre skyddet bör, däremot, liberaler stödja eftersom det bidrar till rättvisa mellan grupper. Det yttre skyddet kan dock inte accepteras, om exempelvis en nationell minoritet reser krav på skydd mot det större samhället med syfte att förtrycka andra grupper i samhället.

Ett annat problem med resonemanget angående speciella rättigheter för nationella och etniska minoriteter är att det inte går att tillgodose alla rättigheter i en värld av motstridiga intressen. Att skydda en individs eller minoritets kulturella tillhörighet medför kostnader för andra människors rättigheter och intressen, säger Kymlicka, och frågar sig om det är berättigat att skydda en individs eller minoritets rättigheter genom att inskränka rättigheter för andra.

Här handlar det om rättfärdigande kompromisser och detta innebär att författaren går emot principen om välvilligt förbiseende. En princip som innebär att en kulturs överlevnad inte beror på statligt stöd. Om en samhälllig kultur är värd att bevaras kommer dess medlemmar att se till att det blir så. Denna inriktning hävdar att ett system av universella rättigheter ger utrymme för kulturella olikheter genom att tillerkänna varje person frihet att förena sig med andra för att utöva gemensamma sedvänjor. Varje individ har rätt att söka samhörighet på den kulturella marknaden och varje grupp har rätt att värva nya medlemmar på densamma. Staten bör därför varken främja eller förhindra att en viss kultur upprätthålls.

Enligt Kymlicka är tanken om välvilligt förbiseende ett missförstånd eftersom staten, då den beslutar om exempelvis nationella helgdagar, kulturella eller nationella symboler och officiellt språk, inte kan undgå att främja den dominerande kulturen samtidigt som andra kulturer missgynnas. Därför behövs det särskilda rättigheter för minoriteter för att deras kultur skall upprätthållas och i boken ges tre argument som kan rättfärdiga minoriteters krav på gruppdifferentierade rättigheter som försäkrar dem att deras egen kultur överlever och utvecklas.

Det första argumentet handlar om jämlikhet och innebär att grupp-specifika rättigheter behövs för att säkerställa att alla medborgare skall behandlas med

verklig jämlikhet. Det andra argumentet handlar om historiska överenskommelser som kan verka för minoriteters rättigheter som exempelvis självstyre. Eftersom detta argument är till föga hjälp för dem som saknar historiska rättigheter bör det samverka med jämlikhetsargumentet. Det tredje argumentet som kan anföras till försvar för gruppsspecifika rättigheter handlar om värdet av en kulturell mångfald. Ett argument som bejaktar mångfalden i rent estetiska termer för samhällets utformning och inte bevakar grupperns intressen. Fördelen med detta argument är att det vidgar individens valmöjligheter men bör, på grund av dess vagheter, söka stöd hos både jämlikhetsargumentet och argumentet om historiska rättigheter.

Hittills har jag berört Kymlickas resonemang angående vilka liberala principer som kan användas till försvar för och vilka som är förenliga med en liberal teori om minoriteters rättigheter. Däremot har jag inte diskuterat hur liberaler bör reagera på de situationer där nationella eller etniska minoriteter kräver rätten till att inskränka den egna gruppens grundläggande medborgerliga rättigheter och politiska friheter.

I boken ges inga lösningsförslag på denna form av problematik mer än att liberaler aldrig med våld har rätt att påtvinga antiliberala grupper liberala principer. Detta betyder dock inte att liberaler skall vara passiva gentemot inskränkningar. Liberaler, säger Kymlicka, har både rättigheten och ansvaret att protestera mot sådana och de strategier de kan vidta är, förutom protester, att stödja de försök till liberalisering som sker via inre reformer och på så sätt aktivt delta i liberaliseringen av antiliberala kulturer.

Det verkar dock som om nationella minoriteter har större rättighet att behålla sina krav på inre restriktioner än invandrargrupper, eftersom "nationella minoriteter utgör distinkta politiska gemenskaper med egna krav på självstyre" (s 179). Detta är något som liberaler måste lära sig att leva med. När det gäller invandrargrupper så är det mer berättigat att kräva respekt för liberala principer, åtminstone så länge de invandrande grupperna känner till mottagarlandets liberala principer och frivilligt väljer att bosätta sig i detta land. Det finns dock undantag som exempelvis de invandrargrupper som har en lång historia i mottagarlandet och som av olika skäl beviljats att behålla vissa inre restriktioner. Ett exempel utgörs av amishfolkets tämligen autonoma enklaver i USA. Även om det går att ifrågasätta det historiska argumentets moraliska validitet förefaller det med andra ord som om dessa grupper har en större rättighet att behålla sina inre restriktioner än vad nyanlända invandrargrupper har, säger Kymlicka, och det är bara att "beklaga dessa historiska undantag" (s 182).

Avslutningsvis kan sägas att *Mångkulturellt medborgarskap* är värd att läsas och jag håller med den kanadensiske tänkaren Charles Taylor som på bokens baksida säger att det är "en mycket viktig bok, som är oumbärlig för den aktuella diskussionen om mångkulturalismen...". Vad som dock saknas är ett djupare resonemang om "nya sociala rörelser" och deras roll inom diskussionen om mångkulturalism. Tyvärr tenderar diskussionen om mångkulturalitet att inskränkas till att innefatta skillnader i form av hudfärg, nationalitet och etnicitet, vilka även utgör kriterier för samhörighet. Vad som glöms är att två människor från en och samma kulturella minoritet inte nödvändigtvis känner samhörighet med varandra eftersom de kan skilja sig åt i fråga om arbete, genus, sexualitet, klass, ekonomi, intressen etc.

Ett annat problem, eller kanske snarare en begränsning, som hör samman med kategoriseringarnas vidlyftighet är att Kymlickas resonemang om mångkulturalism inte primärt handlar om ett erkännande av olikheter, utan om huruvida man bör stödja just den typ av kulturell olikhet som uppvisas av nationella minoriteter eller etniska grupper genom att tillskriva dem grupp-specifika rättigheter. Frågor om mångkulturalitet kan inte primärt handla om liberala rättigheter utan även om accepterandet av den Andres annanhet, ty det är svårt att erkänna någons rättigheter utan att erkänna densammes annanhet.

Niclas Månsson

